

SZANSE I BARIERY ROZWOJU GOSPODARSTW ROLNYCH W GMINIE PISZ NA TERENIE MAZURSKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO

Wojciech Gotkiewicz

Katedra Agrobiznesu i Ekonomii Środowiska,
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wstęp

Gminy wiejskie w Polsce Północno-Wschodniej często zaliczane są do obszarów problemowych pod względem środowiskowym, społecznym i ekonomicznym. Szczególna sytuacja występuje w gminach położonych w parkach krajobrazowych [KISIEL, MARKS-BIELSKA 2003]. Obszary te są w dużej mierze zagospodarowane rolniczo, jednak z przewagą mało wydajnej, ekstensywnej gospodarki rolnej. Nickorzystną sytuację pogarszają dodatkowo ograniczenia związane z działaniami konserwatorskimi, prowadzonymi w parkach. Mała opłacalność produkcji, niska dochodowość, brak świadomości ekologicznej u ludności rolniczej, powoduje powstawanie napięć między rolnikami, a administracją parków. Rozwiązanie tej sytuacji jest trudne i wymaga spełnienia szeregu warunków. Istotne znaczenie ma szeroko pojęta współpraca administracji parków ze społecznością wiejską przy opracowywaniu planów ochrony parków oraz programów rozwoju gmin. Konieczne jest uświadomienie właścicielom gospodarstw rolnych, że cele obszarów chronionych jak i drogi prowadzące do ich realizacji mogą służyć społecznościom lokalnym. Tam gdzie tradycyjna gospodarka rolna nie przynosi korzyści ekonomicznych, ekologiczne systemy użytkowania ziemi, usługi na rzecz ochrony przyrody, rozwój agroturystyki, powinny stworzyć warunki do zwiększenia dochodów mieszkańców wsi.

Celem badań była analiza sytuacji gospodarstw rolnych w gminie Pisz oraz perspektyw ich rozwoju w granicach Mazurskiego Parku Krajobrazowego.

Materiał i metody badań

Gmina Pisz o powierzchni 63 500 ha jest największą gminą w Polsce. Położona jest w województwie warmińsko-mazurskim w południowo-wschodniej części Pojezierza Mazurskiego. Część północna należy do krainy Wielkich Jezior Mazurskich. Część centralna i południowo-zachodnia leżą w obrębie Równiny Mazurskiej, natomiast część wschodnia należy do Pojezierza Ełckiego. Ponad 14% (9270 ha) powierzchni gminy położonych jest w granicach Mazurskiego Parku

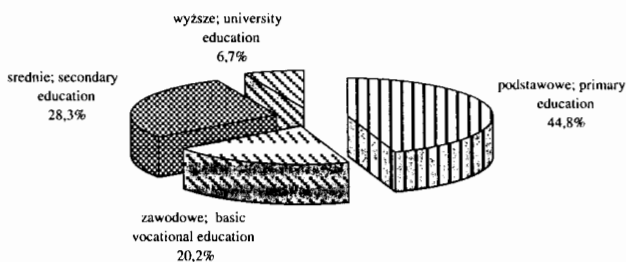
Krajobrazowego. Obszary gminy Pisz charakteryzują się dużymi walorami krajo-
brazowo-przyrodniczymi, bogactwem jezior (11 w całej gminie Pisz) i lasów
(48,5% powierzchni gminy).

Badania przeprowadzono w 2004 roku. Objęto nimi 90 właścicieli gospodarstw
rolnych. Podstawowym narzędziem badawczym był kwestionariusz wywia-
du, opracowany w Katedrze Agrobiznesu i Ekonomii Środowiska UWM w Ols-
ztynie, uzupełniony wywiadami bezpośrednimi.

Wyniki i dyskusja

Największa liczba respondentów (38,3%), znajdowała się w przedziale wie-
kowym od 46 do 55 lat. Niepokojącym zjawiskiem, zaobserwowanym na badanym
terenie jest tendencja starzenia się wsi. Jest ona wynikiem przede wszystkim mi-
gracji ludności wiejskiej zwłaszcza w wieku przedprodukcyjnym do miasta Pisz
oraz do większych ośrodków miejskich regionu i kraju.

Większość właścicieli gospodarstw rolnych (44,8%), posiadało wykształcenie
zaledwie podstawowe. Co trzeci ankietowany ukończył szkołę średnią, zaś blisko
7% studia wyższe (rys. 1). Ten ostatni wskaźnik, był wprawdzie wyższy od śred-
niej dla obszarów wiejskich w Polsce ¹, jednak nie zmienia to faktu, że poziom
wykształcenia mieszkańców wsi jest ciągle relatywnie niższy od poziomu wykształ-
cenia mieszkańców miast [BOROWICZ 2000; KŁODZIŃSKI 2003]. Niski poziom wyk-
ształcenia mieszkańców wsi jest jedną z poważniejszych barier rozwoju obszarów
wiejskich. Wpływa negatywnie na rozwój przedsiębiorczości, chłonność na inno-
wacje oraz modernizację gospodarstw rolnych. Niskie kwalifikacje rolników utru-
dniają korzystanie z najnowszych technologii i postępu biologicznego oraz
zmniejszają zdolności adaptacyjne do zmieniających się warunków gospodarowa-
nia [NOWAK 2003].

Rys. 1. Struktura wykształcenia właścicieli gospodarstw rolnych
Fig. 1. Agricultural farm owners' structure of education

Produkcja rolnicza na terenie gminy Pisz napotyka na szereg barier. Obszar
Mazurskiego Parku Krajobrazowego charakteryzuje się przeciętną niską jakością
gleb. Są to w większości gleby bielicowe wytworzone z utworów kamienistych,
żwirów i piasków, mało urodzajne, wrażliwe na brak wody (w części nadmiernie
uwilgotnione), często kwaśne, tworzące skomplikowaną mozaikę zarówno w za-

¹ Powszechny Spis Rolny (2002).

kresie typów, jak i rodzajów oraz gatunków. W większości gleby te zaliczane są do IV–VI klasy bonitacyjnej. Ogranicza to dobór roślin i jest przyczyną mniejszego ich plonowanie, wpływając w konsekwencji na wielkość dochodów uzyskiwanych z prowadzenia gospodarstw rolnych². Grunty orne stanowiły w gminie Pisz jedynie 47,4%. W porównaniu z gminami z terenu Wielkopolski, gdzie warunki glebowe są znacznie korzystniejsze – sprzyjające intensywnym uprawom roślinnym – wskaźnik ten jest prawie dwukrotnie mniejszy.

Uzytki rolne na badanych terenie w przeważającej większości znajdowały się w rękach prywatnych. W gminie Pisz indywidualni rolnicy posiadali 11472 ha (65,35%). Pozostała część gruntów należała do Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa, która przejęła po PGR-ach 5298 ha, z czego 90% tych gruntów wydzierżawiła rolnikom indywidualnym³.

Średnia powierzchnia badanych gospodarstw wynosiła 29 ha, co znacznie przekraczało średnią w Polsce (9,54 ha) oraz w województwie warmińsko-mazurskim (ok. 19,5 ha)⁴. Największe z gospodarstw zajmowało powierzchnię 123 ha, zaś najmniejsze 3 ha. Wśród trzech systemów rolniczych na badanym terenie zdecydowanie wyróżniał się system konwencjonalny (60%). Na uwagę zasługiwał jednak duży udział gospodarstw stosujących metody integrowane (31,7%) oraz ekologiczne (8,3%). Jest to bardzo dobry wynik szczególnie pożądanym na obszarach prawnie chronionych, takich jak Mazurski Park Krajobrazowy [SENCZYSZYN, STANKIEWICZ 2001; KOWALSKI 2004].

Na badanym obszarze dominowały gospodarstwa wielokierunkowe (56%). Wielokierunkowość gospodarstw wynikała głównie z obawy ich właścicieli przed załamaniem rynków zbytu. Rolnicy wytwarzali możliwie największy asortyment produktów rolnych: żywiec wieprzowy, wołowy, drobiarski, mleko, jaja, pasze, zboża i rośliny pastewne.

Drugie pod względem liczebności były gospodarstwa specjalizujące się w produkcji zwierzęcej. Obsada zwierząt wynosiła w nich średnio 22,4 sztuki bydła oraz 22,5 sztuki trzody chlewnej na gospodarstwo. Szerokie możliwości pozyskiwania pasz, szczególnie z trwałych użytków zielonych, wyznaczają bydło jako główny gatunek zwierząt hodowlanych w rejonie Mazurskiego Parku Krajobrazowego. Właściciele gospodarstw objętych badaniami w większości zajmowali się produkcją mleka. Stada bydła mlecznego na badanym terenie były jednak niewielkie, zaś ich produktywność niska. Rozdrobnienie produkcji jest jednym z czynników zmniejszających opłacalność produkcji oraz jakość mleka. Średnio rolnicy oddawali do mleczarni po 49000 litrów mleka rocznie. Większość jednak stanowili drobni producenci sprzedający około 10000 litrów mleka rocznie.

Struktura zasiewów w gospodarstwach rolnych była adekwatna do niskiej jakości gleb na terenie badanym oraz warunków klimatycznych. Przeważała uprawa zbóż wymagających mało żyznych lub umiarkowanie żyznych gleb (żyto, mieszanki zbożowe) oraz roślin pastewnych, ziemniaków i traw. Gospodarstwa produkowały rośliny głównie na potrzeby własne (żywność oraz pasza). Średnia powierzchnia uprawy zbóż w badanych gospodarstwach wynosiła 9,4 ha przy rozpiętości od 2,5 do 28 ha. Areal uprawy ziemniaka wynosił średnio 2 ha, zaś

² Plan Ochrony Mazurskiego Parku Krajobrazowego.

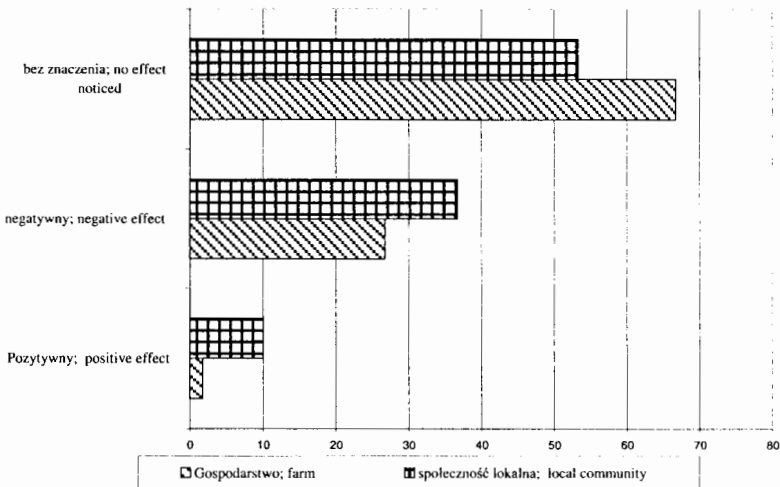
³ Informacje UMiG Pisz.

⁴ Powszechny Spis Rolny (2002).

roślin pastewnych – 0,9 ha. Tak małe powierzchnie zasiewów świadczą o tym, że produkcja roślinna nie była przeznaczana na sprzedaż. Zboże i ziemniaki w większości zużywane były jako pasza dla trzody chlewnej lub na bezpośrednią konsumpcję. Średnio rolnicy sprzedawali około 6 ton rocznie zbóż i 11 ton ziemniaków. Na badanym terenie wielu rolników deklaruowało rezygnację z produkcji roślinnej.

Istotną częścią badań było stwierdzenie w jaki sposób park krajobrazowy wpływa na społeczność lokalną oraz funkcjonowanie gospodarstw rolnych. Jak wynika z danych zawartych na rysunku 2, ponad połowa respondentów postrzegła ten wpływ jako mało znaczący. Niepokój budzi jednak relatywnie duży udział opinii negatywnych. Niekorzystne oddziaływanie parku na gospodarstwa odczuwało 26,7% rolników, zaś na społeczność gminy – 36,7% (rys. 2). Większość rolników posiadała zabudowania gospodarcze w otulinie parku, zaś ziemię (uprawy i użytki zielone) w samym parku. Szczególnie istotna była dla nich możliwość zagospodarowania terenów przyjeziornych w celach turystycznych. Mazurski Park Krajobrazowy przyciąga tysiące turystów z Polski i zagranicy. Wymogi ochrony przyrody na tym obszarze stwarzają jednak właścicielom ziemi szereg barier ograniczających lub uniemożliwiających zdobywanie dodatkowych źródeł dochodów. Zakazem objęta jest budowa zadaszonych i stałych obiektów, tworzenie plaż, kąpielisk, budowa toalet nad jeziorami oraz sprzedaży działek pod zabudowę.

Jedyną wyraźną rozbieżność zaobserwowano w ocenie pozytywnych aspektów sąsiedztwa parku. Dodatni wpływ na działalność gospodarstw postrzegano zaledwie 1,7% rolników, w przypadku społeczności otrzymano znacznie lepszy wynik – 10% (rys. 2).

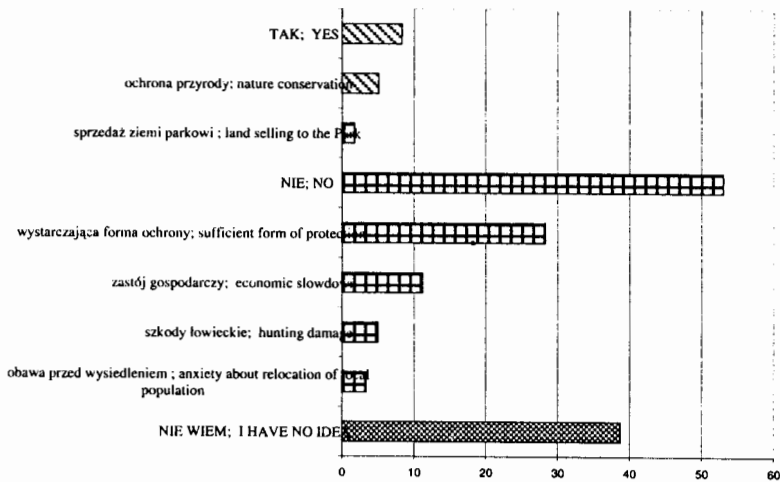
Rys. 2. Ocena wpływu Mazurskiego Parku Krajobrazowego na funkcjonowanie gospodarstw rolnych i społeczność lokalną

Fig. 2. Assessment of the effect of the Mazurian Landscape Park on farm functioning and the local community

Od kilkunastu lat istnieje koncepcja utworzenia Mazurskiego Parku Narodowego. Działania na rzecz utworzenia parku narodowego rozpoczęto w 1991 r.

W roku 1998 Wojewoda Olsztyński ponowił wniosek o utworzenie parku. Utworzenie parku narodowego napotyka jednak na sprzeciw wielu środowisk, w tym przede wszystkim samorządów lokalnych oraz leśników. Dlatego w badaniach starano się poznać także opinię na ten temat właścicieli gospodarstw rolnych. Jak wynika z danych na rysunku 3, jedynie 8,3% badanych akceptowało ideę utworzenia parku narodowego. W dużej mierze skupieni są oni w działającej od 1990 roku Fundacji na Rzecz Ochrony Przyrody i Krajobrazu Mazurskiego Parku Krajobrazowego i Dorzecza Krutyni. Jest to organizacja społeczna, której celem statutowym jest wykup od osób fizycznych i prywatnych obszarów cennych przyrodniczo na terenie Mazurskiego Parku Krajobrazowego mających istotne znaczenie w kształtowaniu różnorodności biologicznej tych terenów. Fundacja w 1999 roku wykupiła około 100 ha gruntów, z których łąki nadal są wykorzystywane przez rolników w ramach ekstensywnego gospodarowania w celu właściwego ich utrzymania, jako biotopy rzadkich gatunków⁵.

Zdecydowana większość respondentów (53%) była przeciwna tej koncepcji. Zdaniem rolników wprowadzenie dodatkowych rygorów, związanych z powstaniem parku narodowego będzie skutkowało zastopowaniem rozwoju gospodarczego gminy. Wyrażają oni opinię, że obecna forma ochrony w pełni gwarantuje zachowanie najcenniejszych zasobów przyrodniczych (rys. 3).

Rys. 3. Opinia respondentów na temat utworzenia Mazurskiego Parku Narodowego
 Fig. 3. Respondents' opinions on the establishment of the Mazurian National Park

⁵ Materiały Informacyjne Mazurskiego Parku Krajobrazowego, Krutyni 2001.

Wnioski

1. Ponad 14% powierzchni gminy Pisz położonych jest w granicach Mazurskiego Parku Krajobrazowego.
2. Na terenie gminy występuje tendencja starzenia się mieszkańców związana z migracją zwłaszcza ludzi młodych. Poziom wykształcenia rolników był typowy dla polskich obszarów wiejskich, charakteryzujących się wyraźną przewagą osób z wykształceniem podstawowym.
3. Na terenie gminy dominowały wielokierunkowe gospodarstwa o niskiej towarowości, drugie miejsce zajmowały gospodarstwa specjalizujące się w produkcji zwierzęcej. Liczebność stad zarówno bydła mlecznego jak i trzody chlewnej była bardzo mała. Udział produkcji roślinnej był mały, a przyczyną są warunki klimatyczno-glebowe i związane z tym niskie plony. Specjalizacja gospodarstw na terenie Mazurskiego Parku Krajobrazowego napotykała na szereg barier, w tym między innymi działania konserwatorskie.
4. Niepokojącym zjawiskiem jest brak społecznej akceptacji dla działań związanych z ochroną przyrody na terenach wchodzących w skład parku krajobrazowego. Wynika to w głównej mierze z ograniczania aktywności gospodarczej mieszkańców gminy. Rozwiązaniem istniejących konfliktów jest wypracowanie wspólnej strategii rozwoju omawianego terenu. W niektórych wypadkach należy zastanowić się nad korektą Ustawy o ochronie przyrody, dającą większe uprawnienia społecznościom lokalnym, o ile nie wpływają one negatywnie na środowisko przyrodnicze.
5. Uregulowanie spornych kwestii, występujących na terenie ogółu gmin położonych w granicach Mazurskiego Parku Krajobrazowego oraz określenie możliwości współpracy, może znacznie ułatwić utworzenie na tym obszarze, planowanego od 1998 roku, parku narodowego.

Literatura

- BOROWICZ R. 2000.** *Dostęp młodzieży do wykształcenia – z perspektywy równości społecznej oraz aktywizacji gospodarczej obszarów wiejskich*, w: *Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich wschodniego i zachodniego pogranicza*. IRWiR PAN Warszawa.
- KISIEL R., MARKS-BIELSKA R. 2003.** *Problemy aktywizacji gospodarczej społeczności popegeerowskich*, w: *Aktywizacja wiejskich obszarów problemowych*. IRWiR PAN Warszawa: 57–73.
- KŁODZIŃSKI M. 2003.** *Jak aktywizować gminę wiejską*, w: *Aktywizacja wiejskich obszarów problemowych*. IRWiR PAN Warszawa: 17–33.
- KOWALSKI Z. 2004.** *Ochrona terenów Wielkopolskiego Parku Narodowego*, w: *Stan i przemiany środowiska przyrodniczego Wielkopolskiego Parku Narodowego*. UA w Poznaniu, Stacja Ekologiczna UAM w Jeziorach (<http://www.staff.amu.edu.pl/~jeziory/seminarium/6.PDF>).
- NOWAK A. 2003.** *Instytucje edukacyjne w rozwoju obszarów wiejskich*, w: *Źródła przewag konkurencyjnych przedsiębiorstw w agrobiznesie* (red. Dionizy Nieczgoda). Wyd. AR Lublin: 166.

SENCZYSZYN J., STANKIEWICZ B. 2001. *Aspekty funkcjonowania gospodarstwa ekologicznego*, w: *Rola agrobiznesu w rozwoju obszarów wiejskich*. AR w Szczecinie, Białoruska Akademia Rolnicza w Gorkach, UWM w Olsztynie, Szczecin: 73–82.

Słowa kluczowe: Gmina Pisz, Mazurski Park Krajobrazowy, produkcja rolnicza, szanse i bariery rozwoju

Streszczenie

Praca dotyczy charakterystyki oraz szans i barier rozwoju gospodarstw rolnych położonych w gminie Pisz na terenie Mazurskiego Parku Krajobrazowego. Badania przeprowadzono w 2004 roku i objęto nimi 90 rolników w badaniach wykorzystano kwestionariusz wywiadu, uzupełniony wywiadem bezpośrednim. Obszar gminy charakteryzuje się mało korzystnymi warunkami do produkcji rolniczej. Dominują tam gospodarstwa wielokierunkowe lub o profilu zwierzęcym, charakteryzujące się jednak małą skalą produkcji. Niska opłacalność produkcji rolniczej powoduje konieczność pozyskiwania dodatkowych dochodów. Na przeszkodzie stoją jednak ograniczenia związane z działalnością Mazurskiego Parku Krajobrazowego, ograniczające np. turystyczne wykorzystanie ziemi należącej do rolników. Konsekwencją istniejących konfliktów jest wyraźny sprzeciw mieszkańców gminy w stosunku do planowanego od 15 lat utworzenia parku narodowego.

OPPORTUNITIES AND BARRIERS TO FARM DEVELOPMENT IN THE PISZ COMMUNE ON THE AREA OF MAZURIAN LANDSCAPE PARK

Wojciech Gotkiewicz

Department of Agribusiness and Environmental Economy,
University of Warmia and Mazury, Olsztyn

Key words: commune of Pisz, Mazurian Landscape Park, agricultural production, opportunities and barriers of development

Summary

The paper concerns the description, opportunities and barriers of development of agricultural farms located in the commune of Pisz within the area of the Mazurian Landscape Park. The survey was carried out in 2004 and covered 90 farmers. Poll questionnaires were used, accompanied by direct interviews. Conditions of agricultural production in the area of the commune are not advantageous. Multidirectional farms and animal farms prevail in the area, yet their scale of production is not high. Low profitability of agricultural production

results in the necessity of searching for additional sources of income. However, the main obstacle is the restrictions linked with the Mazurian Landscape Park activities which limit, among others, the use of the farmers' owned area in the tourist use. The consequence of the existing conflicts is the distinct opposition, expressed by the inhabitants of the analyzed area, to the plans (drawn up 15 years ago) of establishing the Mazurian National Park.

Dr Wojciech **Gotkiewicz**
Katedra Agrobiznesu i Ekonomii Środowiska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
pl. Łódzki 2
10-957 OLSZTYN
e-mail: wgot@uwm.edu.pl